

הלכות מלווה ולווה חלק ב'

פרק ח' - ריבית בעסקאות מכירה או שכירות

הוזלה או ייקור במכר בתשלום מוקדם או מאוחר

כאמור ריבית במכר היא אבק ריבית, כלומר ריבית דרבנן. הכלל הוא, שכל תשלום עבור המתנת מעות נידון כריבית. לכן: כל העלאת מחיר בגין תשלום מאוחר אסורה - כגון שאמר לו המוכר כעת אמכור לך ב100 ש"ח אבל בעוד חודש אמכור לך ב120 ש"ח, אם העלייה אינה תוצאה של עלייה במחירי השוק - הרי זו ריבית. הוא הדין אסורה הוזלה בשל הקפה או תשלום מוקדם - כגון שמכר לו פירות בוסר. משום שהמוכר מוזיל את המחיר, כלומר נותן ריבית לקונה, על מנת שהמעות יהיו בידו מעכשיו.

אמנם, מכירה במחיר השוק - כלומר ללא רווח, בשל תשלום מוקדם - מותרת משום שאין כאן תוספת מעות. כיוצא בזה, הוקרה בעבור אחריות, או הוזלה במכירה מוקדמת שיש בה סיכון - מותרת. כגון המוכר עגל בזול ומקבל על עצמו הקונה אחריות למיתה, אין כאן ריבית משום הפחתת התשלום שמקבל הקונה נחשבת כהנחה על הסיכון שהוא לוקח שיפסיד את כל שווי של העגל.

וכן מותר כל עסק שסיכויי הרווח וההפסד בו שווים לשני הצדדים - הקרוב לשכר ולהפסד במידה שווה. כגון שקנה כמות מוצרים בזול וקיבל עליו הקונה את מחיר השער במעמד הקנייה, כלומר שאף אם יזל עדיין תתבצע העסקה בכמות שסוכם עליה בשעה שהמחיר היה יקר - או לחילופין, אם המוכר קיבל אחריות על חימוץ היין או שקנה בקנייה מוקדמת עם מדיניות החזרות כלומר שלאחר זמן שיקבל את המוצר יחזיר את הפגומים, בכל אלו אין ריבית משום ששני הצדדים נושאים באפשרות שווה להרוויח או להפסיד.

פועלים שמקבלים תשלום מאוחר לפי שער הזול, צריכים לבצע פעולת קניין מוקדמת או להמשיך במלאכה אפילו סמלית עד זמן התשלום - כגון שומר שמשלמים לו בחיטים אחרי הקציר, כדי שהתשלום לא יחשב ריבית, עליו להמשיך לעבוד עד לזמן קבלת החיטים.

כל מתנה המלווה מכירה מותרת - כגון שסגרו עסקה לפי השער ובשעת מסירת המוצר הוסיף לו המוכר יותר מכפי שסיכמו, אין כאן ריבית משום שאין כאן תנאי והמוכר נותן זאת מרצונו לאחר ביצוע העסקה.

שכירות חפץ או בעל חיים באחריות מלאה

שכירות אינה הלוואה, אמנם במקרה שקרובה היא להפסד מאשר לרווח - אסורה משום אבק ריבית. לדוגמה:

תשלום שכירות המורכב מתשלום קבוע על ההשכרה + פחת - מותר. משום שהגוף שייך לבעלים והוא יכול להתייקר או להוזיל ברשותו.

לעומת זאת, רועה צאן שמשכורתו חצי מדמי החלב, ובנוסף נושא באחריות הצאן אם ימותו, הרי שהוא קרוב להפסד מאשר לרווח והעסקה מוגדרת כריבית.

על מנת להכשיר את עסקאות כגון אלו, צריך הבעלים לקבל עליו אחריות על מיתה או פחת. כאמור. לדוגמה אם שכר רכב והתחייב על הפחת במקרה של קלקול + דמי שכירות קבועים, הדבר מותר משום שההתחייבות על תשלום הפחת חלה רק לאחר שהרכב התקלקל כך שהרכב נשאר ברשות הבעלים כל זמן השכירות והוא נושא בהוזלה או בהתייקרות אם תתרחש.

תמצית וביאור של הלימוד, ספר משפטים מבית הרמב"ם היומי.

החזרת ריבית קצוצה שלא ניתנה בכסף

כאשר מדובר בריבית קצוצה - הכלל הוא שתשלום הריבית עצמו חוזר. לדוגמה: לווה שהשיב למלווה חפץ השווה 50 ₪ תמורת הלוואה של 20 ₪, בית הדין גובה מהמלווה את החפץ עצמו השווה 50 ₪ משום שהחפץ הוא הריבית.

כיוצא בזה, בית הדין גובה מהמלווה את הריבית לפי השער שהוא ביקש לתבוע למרות ששער זה גבוה מהשער המקובל בשוק. למשל הסכים המלווה להלוות לו 3000 ₪ תמורת ריבית שתבוא לידו בשכירות של מקום ששערו 2500 ₪, שמוציא ממנו הריבית, היא נגבית על פי תשלום חודשי של 3000 ₪, משום שכל השכירות שימשה ריבית על ההלוואה.

פרק ט' - קביעת השער - כיצד נקבע המחיר בתשלום מראש

בגלל הבעיות האמורות לעיל, בקביעת תשלום מראש העלול להראות כהלוואה, כדי להימנע מאיסור ריבית בעסקאות מכירה ושכירות שמתבצע בהם תמחור או תשלום שאינו מקביל למכירה - כלומר מוקדם או מאוחר, יש להתבסס על העקרונות הבאים, אותם ניתן לחלק על פי ההבדל בין התשלום לאספקה:

תשלום מראש לאספקה במועד מאוחר

1. השער היציג של המוצר - במקרה זה ניתן לסחור אף בסחורה שאינה בידו ממש, משום שהיא זמינה בשוק לפי שער ידוע ומקובל במדינה והדבר נחשב למכירה מיידית. ניתן לקבוע מחיר על סמך השער הנוכחי, ולהתנות שאם בזמן אספקת הסחורה יוזל המחיר, העסקה תתבצע לפי השער הזול יותר. כמובן שכל שלא התנה כן, אינו יכול לעשות זאת.
2. יש בידו סחורה - מותר לתמחר סחורה ממשית, אפילו אינה מוכנה לשיווק לחלוטין וגם אם לא התפרסם השער, לדוגמה חקלאי המשווק ראשון מין פירות לשוק. כל זאת בתנאי שהסחורה בידו וברשותו, שאם לא כן הדבר דומה לריבית משום שמוזיל את המחיר כריבית על האספקה המאוחרת.
3. כמות לא ידועה - כגון שקונה עיזים לחלבן כשהתשלום אינו מותנה בכמות החלב שיפיקו, במקרה כזה סיכויי הרווח וההפסד שווים והרי זה עסק ולא הלוואה ואין כאן חשש ריבית.

הנחה או מכירה מוזלת בתשלום מראש ואספקה מאוחרת

- הנחות על תשלום מראש ואספקה לאחר זמן מותרות בתנאים דומים:
1. הסחורה זמינה לשיווק
 2. הקונה מקבל עליו את האחריות על הסחורה משעת התשלום.
 3. ההנחה או התשלום היא על ייעוץ או סיוע עסקי.
- כגון: שהמוכר מוזיל את מחיר הסחורה לספקרים מהשוק המקומי על מנת להגביר את רווחיו או שמשלם לספקר על מנת שיביא לו סחורה ממקום שבו היא נמכרת בזול.

הוקרה בתשלום מאוחר עבור אספקה מיידית

1. אם יש לו סחורה ממשית במקום היקר - כגון שקונה פירות במקום זול ומשלם למוכר על פי השער במקום היקר - מותר, משום שמדובר בהחלפה ולא בפירעון עתידי תמורת תשלום. ואם אין לו פירות במקום היקר, הרי זו הלוואה ואסור.
2. אם מקבל עליו אחריות - כגון שהקונה ייקח את הסחורה לשוק היקר וימכרה, ולאחר זמן ישלם למוכר כשווייה במקום היקר. כאשר הסחורה נשארת באחריות המוכר, הרי היא כאילו נשארה ברשותו, והקניין יתבצע אוטומטית כשיגיע הקונה לשוק היקר, ואין כאן חשש ריבית.

תמצית וביאור של הלימוד, ספר משפטים מבית הרמב"ם היומי.

פרק י' - הלוואת פירות

בפרקים הקודמים הרמב"ם דן בחשש ריבית בעסקת שכירות או מכירה. בפרק זה השאלה היא כיצד ניתן לקיים הלוואה של סחורה באופן המותר.

הלוואת פירות תמורת פירות

הלוואה והחזרה של פירות תמורת פירות מותרת בתנאים הבאים:

1. שער קבוע וידוע
2. שיש בידו סחורה ממשית ממין זה
3. הפירעון אינו לזמן קצוב - כך ההלוואה הופכת למעין קניין חליפין.
4. מדובר במקרה של אריס - כלומר אריס לווה

חיטים לצורך זריעה ופורע לבעלים חלקו לאחר הקציר.

למרות שיש כאן זמן לפירעון, מותר

משום שבזמן ההלוואה היה יכול בעל הקרקע לסלק את האריס מהקרקע, פירעון ההלוואה כלול בפירעון האריסות שאינו דומה להחזר הלוואה אלא כשתלום על האריסות.

במידה והתנאים הללו אינם מתקיימים: יש להמיר את ערך הפירות לכסף ולמעשה להלוואה ממונית על פי השער היציג בשעת ההלוואה.

אם לא עשו גם את זאת, אם התייקרו הפירות - הלווה מחזיר לו את ההלוואה בשווי המדויק שאותו קיבל ללא התחשבות בשינוי שערים. ואם הוזלו הפירות - מחזיר לו כפי השער כעת.

החזרת פירות תמורת ממון

מקרה זה שונה מכל האמור לעיל. כאן, מכיוון שאספקת הפירות היא תחליף להחזר הלוואה ממונית, לא ניתן להסתמך על השער היציג, אלא צריך שיהיו לו פירות בשווי המדויק של ההלוואה.

פרק י"א - מלווה וגבייה

כללי יסוד בהלוואה:

שני סוגי מלווה

א. מלווה בעל פה - ללא שטר, אבל במעמד עדים. דיני מלווה זה:

אינה נפרעת בעדים - ההשלכה לכך היא שנאמן הלווה לומר פרעתי ולהפטר בשבועת היסט.
אינו גובה מהלקוחות - משום שמלווה על פה אין די פרסום ותוקף; אינו גובה בו מן הלקוחות (קונים). אמנם ניתן לגבות מלווה על פה מהיורשים ואף זאת בשלושה תנאים:

1. כשהחייב מודה בה.
 2. כשהלווה פורעה טרם זמנה - משום שחזקה היא שאין אדם פורע בתוך זמנו.
 3. שנידו את הלווה משום שלא שילם, ומת בנידויו.
- משום שיש חשש שאכן נפרע החוב בלא עדים, לכן גם במקרה שהעידו עדים על החוב או אם הוציא אדם כתב יד אביהן שהוא חייב לו, לא מוציאים מהיורשים.

תמצית וביאור של הלימוד, ספר משפטים מבית הרמב"ם היומי.

- מאיך, כאשר מדובר במכירה מפורסמת - למרות שהיא דומה למלוה על פה, גובה אף מהלקוחות.
- ב. **מלוה בשטר** - שטר הלוואה כתוב וחתום על ידי עדים. דינו: צריך לפורעו בעדים; ואני נאמן לומר פרעתי ללא עדים. גובה מהלקוחות ויורשים.
- ג. **מלוה בשטר בכתב ידו ואין עליו עדים גרוע משניהם** - ואינו גובה בו לא מן היורשים, ולא מן הלקוחות. מכיוון שהשטר יותר תקף, לפיכך, מעמד הלוואה סתמי אינו מחייב שטר, עד שהמלוה יבקש במפורש או עד שתבצע קבלת קניין.

דיני השטר

השטר יכול להיכתב על ידי כל אחד מהצדדים די למסור את השטר למלוה בפני העדים ואין חובה להחתימם עליו. שטר שאין עליו עדים, נחשב למלוה על פה, למרות שברור שנכתב בכתב ידו של אחד הצדדים. הכתב שבשטר צריך להיות מוגן בפני זיוף, יש לוודא שהעדים מבינים את כל הכתוב בשטר, לכן הכתב צריך להיות מובן וקריא לעדים.

דיני גביה

באופן כללי - רק קרקעות משועבדות לגביית בעל חוב. מעיקר הדין, רק במקרים חריגים ניתן לגבות גם ממיטלטלין, כגון: שהם שייכים ללווה עצמו ולא ליורשיו, שמדובר במיטלטלין שתפס בעל חוב מחיים. אמנם תיקנו הגאונים רשות לבעל חוב לגבות מיטלטלין מן היורשין; על ידי תנאי במלוה.

פרק י"ב - גבייה מיורשים קטנים

- ככללות, לא גובים דבר מנכסי יתומים קטנים עד שהם יגדלו. זאת בשל החשש שמא יש להן ראייה כנגד השטר. אמנם לכלל כלל יש חריגים:
1. לוו מגוי והריבית מכלה את נכסיהם - כדי שלא יכלו נכסיהם.
 2. אשת אביהם, אלמנה או גרושה שלא נישאה עדיין, תובעת כתובתה - כדי שלא יכלו הנכסים בשל החובה לפרנסה ומשום חן האישה, כדי שתוכל להינשא. לכן אם סכום הכתובה שווה לסכום נכסי היתומים - לא נפרעים ממנו.
 3. ציווי מפורש מאביהם טרם מותו לתת חלק ספציפי מנכסיו לפלוני.
 4. שדה שהיתה גזולה ביד אביהם.
 5. יש עליה שטר שאביהם מכר את השדה.

קרקע של יתומים, נמכרת על ידי בית דין בהליך של שמאות ומכרז. והעמדת אפוטרופוס על נכסי היתומים. במצבי דחיפות כגון מכירת קרקע לקבורה, או למזון האישה והבנות שאין להם פרנסה, או לשלם מיסי המלך, לא משתמשים הכרזה. כל טעות במכירה, במחיר וכדומה, מבטלת את המכירה.